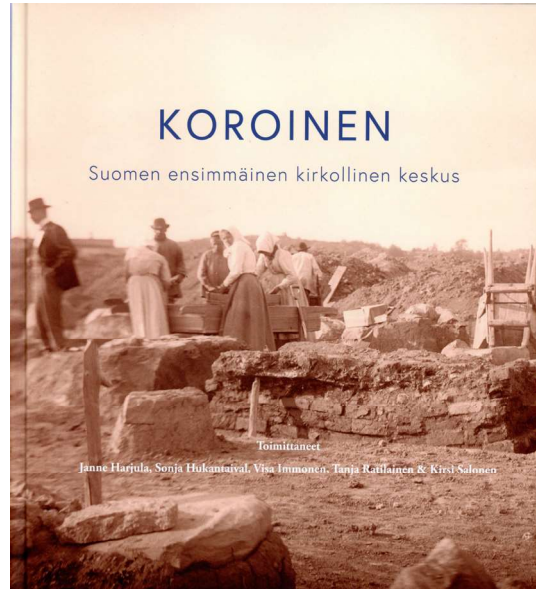

Janne Harjula, Sonja Hukantaival, Tanja Ratilainen & Kirsi Salonen (toim.), *Koroinen. Suomen ensimmäinen kirkollinen keskus*, Turku: Turun Historiallinen Yhdistys 2018. 375 s.

Kun oppikoulunopettaja Juhani Rinne lopetti kaivaukset Turun Koroistenniemellä syksyllä 1902, maata oli saatu auki noin 3500 neliometriä. Näistä Suomen oloissa poikkeuksellisen laajoista kaivauksista tuli 30-vuotiaan Rinteen akateemisen uran lähtölaukaus. Sen sijaan, että Rinne olisi jatkanut työtä Koroisten aineiston parissa hän suuntasi kuitenkin heti uusille kaivuumaille ja väitteli vuonna 1912 tohtoriksi aiheenaan Suomen keskiaikaiset mäkilinnat. Laajaan maineeseen ja lopulta Kansallismuseon johtajaksi hän nousi Turun tuomiokirkon kaivausten ja restauroinnin myötä. Koroisten massiivinen löytöaineisto ja Rinteen sitä koskevat muistiinpanot jäivät julkaisematta ja hajosivat eri museoihin ja arkistoihin.

Koroisten arkeologisen tutkimusaineiston täydellinen luoksepääsemättömyys on Rinteen ajasta asti ollut vakava este Suomen keskiajan historian ymmärtämiselle. Koroinen, Suomen lähetyshiippakunnan piispan 1200-luvun tukikohta, oli se paikka, josta maamme historia omana hallinnollisena kokonaisuutenaan alkoi. Silti sen menneisyyttä valottavat vain ani harvat kirjalliset lähteet. 1970-luvulla arkeologi Pentti Koivunen hankki suuren osan Koroisten aineistosta haltuunsa ja suoritti täydentäviä kaivauksia vanhan piispantilan alueella. Koivusen hanke loi järjestystä aineistoon, mutta loppui ilman, että löytöjä tai Rinteen muistiinpanojen sisältöä olisi saatettu julkisuuteen.

Käsillä oleva kirja on Rinteen projektin yli sata vuotta odotettu loppuraportti. Samalla se on paljon enemmän. Teoksen takana on Turun yliopiston arkeologian oppiaineen tutkijoiden aloittama hanke, jonka puitteissa koko Koroisten löytöaineisto sekä Rinteen kaivausmuistiinpanot on perattu läpikotaisin. Hankkeen käynnistivät vuonna 2012 Janne Harjula, Visa Immonen ja Tanja Ratilainen, mutta teoksen kirjoittamiseen on osallistunut yhteensä 26 tutkijaa, jotka edustavat sekä arkeologian kentän eri puolia että historian oppiaineita. Teos esittelee esinetyypeittäin Koroisten laajan löytöateriaalin (7700 löytöä), dokumentoi alueen rakennushistoriallisen kronologian, käy läpi varhaiset paikkaan liittyvät kirjalliset lähteet ja pohtii kaikkien näiden palasten suhdetta Aurajokilaakson kristillistymisen ja hiippakunnan varhaishistorian kokonaiskuvaa vasten. Se ei varsinaisesti sisällä mitään täydellisiä arkeologisia uutispommeja, jotka pistäisivät Suomen keskiajan historian kokonaan uusiksi. Kirja on kuitenkin täynnä kiinnostavaa tutkimusdataa, joka viimein pääsee tutkijayhteisön pureskeltavaksi, ja se tarjoaa omia kiinnostavia tulkintoja. Jos on valmis näkemään hieman vaivaa, kirjaa voi käyttää myös oppaana Koroisiin suuntautuvalla historiallisella maastoretkellä.

Teos rakentuu viidestä osasta, joista ensimmäinen johdattaa alueen tutkimushistoriaan ja maantieteeseen, ja kaksi viimeistä käsittelee piispanistuimen jälkeistä aikaa. Pisimmät ja tutkimuksellisesti painavimmat luvut jäävät näiden väliin ja esittelevät aineistoa, joka liittyy yhtäältä Koroisten toimintaan kirkollisena keskuksena (luku 2) ja toisaalta keskiajan muuhun elämään Koroistenniemellä (luku 3). Luvut rakentuvat enimmäkseen tietyn lähde- tai esinetyypin esittelevistä alaluvuista, ja alaluvun tarpeita seuraten kronologiasta myös poiketaan toistuvasti. Lisäksi lukuja katkaisevat monet tietolaatikat. Kokonaisuus on kuitenkin helposti seurattava ja rakenne on enimmäkseen onnistunut. Väljä kronologinen järjestys mahdollistaa teoksen lukemisen (tiettyyn rajaan asti) ”Koroisten historiana”, kun taas esinetyypeittäin eteneminen palvelee teoksen funktiota tutkijan (etupäässä arkeologisena) tietopankkina.

Kun teoksella on 26 kirjoittajaa, on selvä, ettei se ole tyylillisesti tai käsittelytavaltaan yhdenmukainen. Esinetyyppien esittelyt, jotka täyttävät suurimman osan sivumäärästä, vaihtelevat tutkimusotteeltaan, kerronnallisilta ratkaisuiltaan ja kirjalliselta sujuvuudeltaan. Jotkut muistuttavat museoesineluetteloa, kun taas toiset sisältävät runsaasti arkeologista kontekstualisointia, jossa löytöryhmä esimerkiksi suhteutetaan muihin aikakauden vastaaviin löytöryhmiin, tai tulkintaa siitä, mitä esineet kertovat Koroisten historiasta. Vaikka osa kontekstualisoinnista menee itsestään selvyyksien toteamiseksi (”[s]aranoita käytettiin ovien ja ikkunoiden sekä luukkujen ja porttien kiinnitys- ja avausmekanismeina”, s. 173), se on enimmäkseen erittäin arvokasta ainakin Koroista lähestyvälle historioitsijalle. Esimerkiksi Janne Harjulan pitkä alaviite (n. 92, s. 189), jossa Koroisten avainlöydöt suhteutetaan Bergenin ja Liedon Vanhalinnan löytöihin määrällisesti, aiheutti ainakin tässä historioitsijassa sisäisiä riemunkiljahduksia. Ansiokkaasti löytöjen esinekulttuurista kontekstia avaavat myös vaikkapa Georg Haggrénin lasiesineiden kompakti esittely sekä Aki Pihlmanin keramiikkaosio, jota voi lukea suorastaan johdatuksena Itämeren piirin myöhemmän keskiajan keramiikkaoloihin. Kyseisen osion tehoa lisäävät huolellisesti toteutetut keramiikkalöytöjen levinneisyyskartat. Hyviä karttoja on teoksessa muuallakin, ja niitä olisi voinut olla vielä enemmän ja useamman esinetyypin kohdalla. Yhtä kaikki, jokainen esinetyyppiosio täyttää teoksen tärkeimmän tehtävän – aineiston saattamisen tutkijayhteisön tietoisuuteen.

Kahdella arkeologisella kokonaisuudella on erityisen suoria historian tulkintaan liittyviä implikaatioita. Tanja Ratilaisen Koroisten rakennushistorian perinpohjainen käsittely (s. 84–126) tekee mahdolliseksi varhaisen piispankirkon ja siihen liittyneiden rakennusten fyysisen olemuksen hahmottamisen. Tarkasti ajoitettavissa olevat rahat, jotka Frida Ehrnsten esittelee kiitettävän sujuvasti, tarjoavat puolestaan muita esinetyyppejä enemmän selkeitä kronologisia kiinnekohtia. Mielenkiintoinen yksittäinen havainto on 1320- ja 1330-lukujen rahalöytötyhjiö, joka tukee oletusta Koroisten vuonna 1318 tapahtuneesta hävittämisestä. Toki muistakin aineistotyypeistä nousee alueen historian ymmärtämisen kannalta tärkeitä vihjeitä. Keramiikan merkitystä ei voi tässä suhteessa liikaa korostaa, ja runsas laivojen tai veneiden korjaukseen (tai näistä saatujen osien rakennuskäyttöön) viittaava aineisto alleviivaa vesiliikenteen merkitystä Koroisten elämässä.

Arkeologisen aineistotyypin mukaan jaettujen osioiden lisäksi teoksessa on tiettyyn historialliseen problematiikkaan tai lähderyhmään pureutuvia lukuja. Marika Räsänen ja Johnny Jakobsen ovat laatineet harkitun ja sujuvan käsittelyn dominikaanien (todennäköisestä) läsnäolosta piispanistuimen kyljessä, ja Kirsi Salonen perkaa Koroisiin liittyvät kirjalliset lähteet varmalla

otteella. Pidemmän historiantutkimuksellisen kokonaisuuden muodostaa Salosen ja Juha Ruohosen kirjoittamista paloista koostuva Varsinais-Suomen kristillistymisen varhaisvaiheiden tarkastelu (s. 47–72). Tässä erityisesti Ruohonen tuo kuvaan aineksia uusille, paitsi Ravattulan Ristimäen kirkkolöydölle myös Aurajokilaakson arkeologiselle yleiskuvulle rakentuville historian tulkinnoille. Aiempi tutkimus on olettanut, että Suomen ensimmäiset kristilliset kirkot olisivat syntyneet vauraitten mautilojen yhteyteen, kuten Skandinaviassa ilmeisesti tapahtui. Aurajokilaakson hautausten ja kirkonpaikkojen kehityksen kuva viittaa kuitenkin pikemminkin laajempien kyläyhteisöjen ylläpitämiin kirkkoihin jo aikana ennen myöhemmän seurakuntarakenteen syntymistä (mikä ei, kuten Ruohonen toteaa, tietenkään sulje pois vielä aiempia mahdollisia ”yksityiskirkkoja”). Vaikka arkeologisia aineksia historialliselle yleistämiselle on koossa vielä suhteellisen vähän edes Aurajokilaakson osalta (puhumattakaan muista alueista), merkitsevät Ruohosen tutkimukset kuitenkin ratkaisevaa askelta eteenpäin tilaan, jossa varhaisimman kirkkoverkoston syntyä koskevat tulkinnat perustuvat edes jollekin evidenssille, eivät pelkästään analogioille.

Eräänlainen taiteilu historian tulkitsemisen ja arkeologisten aineistojen esittelyn välillä, joka näkyy jo kirjan kronologis-temaattisessa rakenteessa, on teoksen läpi kulkeva piirre. Täydellisen varmajalkaisesti tämä tasapainoilu ei kerronnan tasolla tapahdu. Historialliset ”kysymyspatterit” esitetään kirjan alussa (s. 4–5 perinteiseen saksalaiseen akateemiseen tyyliin vastauksiin vihjaamatta) ja niihin palataan kootusti vasta kirjan lopussa (s. 319–326), jolloin tyyli ei kuitenkaan ole synteettinen vaan kutakin lukua tai alalukua lyhyesti referoiva. Käytännössä kirjaa toki voi lukea ”kysymyspatterien” kautta, ja sen luvut ja alaluvut todella tarjoavat myös vastauksia. Kirja siis toimii, mutta se olisi toiminut vielä paremmin, jos lopussa (tai alussa, tai molemmissa) olisi ollut myös selvemmin tutkimustuloksia yhteen vetävä, tulkitseva ja kerronnallinen osio.

Teoksen historiallisessa tulkintaperspektiivissä on myös yksi huomattava poissaolo. Koroisten muuttaminen muinaismuistoksi poiki vuonna 1902 ankaran kiistan, jossa alueen entinen haltija penäsi korvauksia menettämistään pelto- ja laidunmaista – tästä kerrotaan sivulla s. 303. Kaukaisempaa menneisyyttä käsitellessään kirja ei kuitenkaan ota kantaa vallan ja maanomistuksen kysymyksiin. Hieman karrikoiden, kirkot ikään kuin ilmestyvät Koroisille (ja Aurajokilaaksoon) ja saavat haltuunsa huomattavia määriä aikakauden tärkeintä pääomaa, viljelysmaata. Tärkein syy näiden teemojen uupumiseen on tietysti asiaa valaisevien kirjallisten aikalaislähteiden olemattomuus, mutta toisaalta piispanistuimen myöhäiskeskiaikaisesta maanomistuksesta on olemassa hyvin tietoja ja kristillistymisen historiaakin tarkastellaan arkeologisen aineiston varassa. Ainakin Liedon Vanhalinnan vaiheet kytkeytyvät epäilemättä tiiviisti Koroisiin rakentuvan vallan historiaan, ja kohteesta on olemassa kohtuullisen hyvä arkeologinen selonteko, jota ei tästä näkökulmasta nyt hyödynnetä. Yhdessä teoksessa tai tutkimushankkeessa ei tietenkään ehdi tehdä kaikkea, mutta ainakin vallan ja maanomistuksen lähempi tarkastelu olisi yksi looginen seuraava askel Koroisten ymmärtämisessä.

Olisin kaivannut teokseen myös itse tutkimushankkeen hieman tarkempaa esittelyä. En esimerkiksi löytänyt tietoja siitä, kuinka paljon uusia luonnontieteellisiä ajoituksia hankkeen puitteissa tehtiin ja minne Rinteen digitoidut kaivausmuistiinpanot on talletettu (en löydä niitä ainakaan Museoviraston Kulttuuriperinnön palveluportaalista). Lisäksi teoksen sisällysluettelo olisi voinut olla tarkempi. Nyt monet lyhyet osiot puuttuvat siitä, ja näin ollen esimerkiksi tietyn

kirjoittajan kontribuutioiden löytäminen on vaikeaa. Tätä ongelmaa korostaa hakemistojen täydellinen puuttuminen.

Lievien turhautumisten yli nousee kuitenkin teoksesta kumpuava ja helposti tarttuva innostus. Koroisten aineiston saaminen päivänvaloon tällä perusteellisuudella on suurteko. Hanke näyttää, miten paljon vanhoistakin löytöaineistoista ja muistiinpanoista voidaan saada irti, ja mieleen nousee tietysti muita kohteita, jotka ansaitsisivat samanlaiset myöhästyneet ja yhtä perusteelliset jälkityöt. Esimerkiksi Sastamalan kirkolla on voinut ollut lähes Koroisiin verrattava merkitys Satakunta–Häme akselilla, mutta sen vaiheiden arkeologinen hahmottaminen on vaikeaa, sillä tärkeimmiltä kaivauksilta ei ilmeisesti koskaan laadittu loppuraporttia. Vastaavia esimerkkejä on lukuisia. Samalla herää toive itse Koroistenniemen ja Aurajokilaakson arkeologisista jatkotutkimuksista. Ilmiselvin tarve kohdistuu kirkkoalueen vieressä sijainneeseen vanhaan piispantilaan. Mitä tämän löydöistä voitaisiin saada irti, ja missä mittakaavassa alue olisi mahdollista kaivaa uudestaan? Entä voitaisiinko edes joitain Ravattulan Ristimäkeen tai muihin mahdollisiin seurakuntarakennetta edeltäneisiin kirkkoihin liittyneitä asuinpaikkoja paikallistaa arkeologisesti? Turkuun on syntynyt keskiajan arkeologian tutkimuksen ympärille sellainen osaamisen ja innon keskittymä, että saamme epäilemättä aikanaan vastaukset näihin ja moniin muihinkin kysymyksiin.

Jaakko Tahkokallio, FT
Kansalliskirjasto
jaakko.tahkokallio@helsinki.fi